

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE KONUT İNŞASINDA BÜROKRATİK SÜREÇ VE UŞAK'TA KONUT KÜLTÜRÜ*

Sadiye TUTSAK, Biray ÇAKMAK

Özet: Bu çalışma; II. Abdülhamit Dönemi'nde, konut inşasındaki bürokratik süreci ve Uşak kazasındaki konut kültürünü ayrıntılı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, konut inşası için yerine getirilmesi gereken yükümlülükler, ödenen vergiler ve bürokratik süreç ortaya konulmakta, Uşak kazasındaki konut kültürü hakkında çok yönlü bilgiler verilmektedir. Çalışmada, konut terminolojisine, yapı malzemesine, konut büyüklüklerine dair de bilgiler verilmektedir. Çalışma, arşiv belgelerdeki ve Uşak Şeriyeye Sicilleri'ndeki veriler üzerine inşa edilmektedir. Neticede, konut inşasının son derece kapsamlı bir bürokratik süreci beraberinde getirdiği, konut inşası için çeşitli vergilerin ve harçların tahsil edildiği, Uşak kazasında konut kültürünün geleneksel yapısını büyük ölçüde muhafaza ettiği, konut kültüründe modernleşme sürecinin etkilerinin fazla görülmediği anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Konut inşası, bürokratik süreç, II. Abdülhamit dönemi, Uşak kazası, hane (menzil).

House-Building Process and Housing Habits in Uşak during the reign of Abdulhamid II

Abstract: This study aims to investigate house-building process during the time of Abdulhamid II and housing habits in Uşak District. Within such framework, taxes and fees, bureaucratic process, and official permissions were analyzed to have a closer look at housing traditions in Uşak District. The paper also deals with technical aspects such as terms used to describe housing, construction materials and size of houses. Primary sources of the study mainly relies on archival materials and Şeriyeye Sicils of Uşak. Findings of the study suggest that the house building process had a substantial traditional nature far from 19th century Ottoman modernization context, requires a great deal of taxes and fees obligations and tiresome bureaucratic dealings in Uşak District.

Key words: House-building, bureaucratic process, Abdulhamid II, Uşak district, house.

---

* Bu çalışma, 13-15 Ekim 2011 tarihleri arasında düzenlenen *II. Uşak Sempozyumu*'nda, sunulan bildirinin gözden geçirilmiş son hâlidir.

Giriş

Ev/konut, aile fertlerinin doğal çevreden korunmak ve gündelik ihtiyaçlarını gidermek için birlikte yaşadıkları mekânın fiziksel boyutunu açıklar. Coğrafi şartlar, hayat tarzları, iktisadi şartlar, evin iç ve dış mimarisini etkileyen temel etkenleri oluşturur. Osmanlı Dönemi'nde "ev/konut" yerine genelde hane ve menzil ıstılahları kullanılırdı. Farsça hane kelimesi, genelde ev ile aynı anlamı taşırdı (Göyünç, 1979, s. 331). Bununla birlikte hane, vergi matrahı birimi anlamına da gelirdi. Kısaca hane, ikametgâh anlamı yanında, aile bireylerinin oluşturduğu toplumsal birim ve vergi matrahı ünitesi anlamlarına da gelmekteydi. Osmanlı Dönemi'nde hane mensuplarını, aynı yerde ikamet edenler meydana getirmekteydi. Yani ortak ikametgâh, hanenin teşekkülünde önemli bir unsurdu. Ancak sadece bu, yeterli değildi. Hane mensubiyetinin oluşması için aile bireyleri arasında kan bağının bulunması ve aile fertlerinin üretim ünitesinin bir parçası olması da gerekirdi. Ailenin fiziki mekânı olarak hane, aile fertlerinin ikamet ettiği odalara ayrılmıştı. Hane odalarının kapıları, aile fertlerinin müşterek yaşam mekânı olan ve sofa, hayat, sergi olarak anılan alana açılırdı (Duben, 2006, ss. 109-114). Kısaca hane, sakinlerinin müstakil odalarda ve ortak yaşam alanlarında yaşadığı, üretime ve tüketime müşterek olarak katıldığı ve vergi verme yükümlülüklerinin bulunduğu, organik bir işlevselliğe sahip mekândı.

Hananın fiziki unsurlarını genelde odalar, mutfak, kiler, sofa, divanhane, kenef, bahçe, avlu, muhafaza duvarı, ahır/hayvan damı, samanlık, fırın ve cümle kapısı oluştururdu. Haneler, irtifalarına göre genelde tahtanî ve fevkanî olarak ifade edilirdi. Tahtanî, tek ve zemin katları; fevkanî ise çift katı belirtirdi. Fevkanî kat, genelde aile bireylerinin ikametine; tahtanî kat ise ahır, kiler, ambar gibi hizmetlere tahsis edilirdi (Faroqhi, 1992, s. 1162; Düzbakar, 2008, ss. 88-89). Belgelerde geçen *hâne-i tahtânî* tek katlı evleri, *hâne-i fevkânî* iki katlı evleri ifade etmek için kullanılırdı (Göyünç, 1996, s. 264).

Haneler, yapı malzemesine göre ahşap ve kârgir olarak ikiye ayrılırdı (Düzbakar, 2008, ss. 88-89). Ayrıca nîm-kârgir haneler de vardı.

Konut İnşasında Bürokratik Süreç

1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nin 32. maddesine göre, ham mîrî ve vakıf arazi üzerine bina inşası, irade-i seniyye ile mümkündü¹. Bu sebeple *arâzi-i mîriye* ve *arâzi-i mevkûfe* üzerine ilk defa bina inşa edecek kişiler, inşaat ruhsatı/tezkiresi almak için öncelikle arazi üzerinde bina inşa etme iznini temin etmek, yani *irâde-i seniyye istihsâl* etmek zorundaydılar. Bunun için de belirli bir bürokratik sürecin yerine getirilmesi gerekirdi.

¹ 7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 172.

Hane inşa edecek olan kişiler, öncelikle kaza kaymakamlıklarına hane inşa etmek istediklerine dair bir istidaname/arzuhâl vermek zorundaydılar. Bu istidanamede; oda ve kat sayısı (tantanî veya fevkanî), inşaat malzemesinin türü (ahşap/kârgir/nîm-kârgir), hane inşa edilecek arazinin ebatları (uzunluğu ve eni), arazinin türü belirtilirdi². Bu bilgilerle birlikte istidaname sahibi, resmî işlemlerin başlatılmasını, inşaat izni için gerekli olan *irâde-i seniyyenin istihsâlini* talep ederdi. İstidaname sahibinin, aynı zamanda kaymakamlığa, hane inşa edeceği arazinin yerini, miktarını, cinsini, sınırlarını, mutasarrıfını, fârîğini ve bedelini gösteren tasdikli tapu senedi suretini vermesi gerekirdi³. Bu tasdikli tapu senedi sureti, Tapu Kaleminden alınırdı⁴. Akabinde kaymakamlık, evrakı, belediyeye havale ederdi. Belediye mimarı, hane inşa edilecek yerin keşfini yapardı⁵. Arazinin toplam miktarını ve bu arazi üzerinde inşa edilecek hanenin, uzunluğunu, enini, arşın-kare/zirâ'-kare⁶ olarak alanını tespit ederdi.

² Bu bilgilerden herhangi birinin veya bir kısmının eksik olması hâlinde, mahallinden malumat istenirdi. Nitekim Uşak kasabasında, İzmirli Dimitri'nin eşi Barila, mutasarrıf olduğu arazi üzerine hane inşa etmek için gerekli olan izni, kaymakamlığa verdiği istidaname ile talep etmiştir. Ancak Barila, istidanamesinde, inşa ettireceği binanın ahşap mı kârgir mi olacağını belirtmemiştir. Bu sebeple Sadaret, Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla mahallinden gerekli bilgileri talep etmiştir (BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 1, lef 2; BOA. DH. MKT. 1562/107, 8 Kasım 1888/4 Ra 1306). Daha sonra Hüdavendigâr vilayeti, Dâhiliye Nezaretine, Dâhiliye Nezareti de Sadâret'e, hanenin ahşap, iki katlı ve dört odalı olacağını bildirmiştir (BOA. DH. MKT. 1588/27, 27 Ocak 1889/25 Ca 1306). Yine Uşak kazasında, Balcihanesi civarında, Hacı Mihailoğlu Agob, uhdesinde bulunan ham mirî arazi üzerine, ebniye inşası için gerekli olan iznin verilmesi amacıyla kaymakamlığa, bir istidaname takdim etmiş, ancak istidanamesinde, binanın türünü belirtmemiştir. Evrakın İstanbul'a ulaşması üzerine bu eksiklik fark edilmiş ve mahallinden gerekli malumat istenmiştir. Neticede binanın bir bâb ahşap hane olacağı anlaşılmıştır (BOA. İrade, Dâhiliye, 88209, 6 Mart 1889/4 Receb 1306, lef 2, lef 3).

³ BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 7.

⁴ BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307, lef 4; BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310.

⁵ Bu hizmet de belirli bir ücrete (rüsûm-ı keşfiyyeye) tabi idi. Bu hususta bk. 15 Rebî'ü'l-evvel 1280/30 Ağustos 1863 tarihli Rüsûm-ı Keşfiyye Hakkında Nizâmname'dir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı 'Âmire, Dersaadet 1289, ss. 526-527.

⁶ Osmanlı metrolojisinde, çarşı arşını ve mimar arşını olmak üzere iki tür arşın vardı. Zirâ' = arşın/arşun. 1 çarşı arşını = 0.680 m, 1 mimar arşını, 24 parmak = 0.758 m idi (İnalçık, 1983, s. 340). Buradaki arşın, şüphesiz mimar arşınıdır. "Ve i'tibâr olunan zirâ' Fransız metrosunun üç rub'una müsâvî bulunacaktır" (7 Cemâzî'e'l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmname'si, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı 'Âmire, Dersaadet 1289, s. 499, 1. madde). "İ'tibâr olunan zirâ'-ı mi'mârî bir metronun üç rub'uyla sekiz milimetroya müsâvî olub" (24 Teşrîn-i evvel

Bu bilgileri, çizdiği harita/kroki üzerinde gösterirdi. Haritada hanenin oda ve kat sayısını da belirtirdi⁷. Belediye mimarının çizdiği bu kroki, kaymakamlığa gönderilirdi. Kaymakamlık da evrakı, Kaza İdare Meclisine havale eder; konu, Kaza İdare Meclisinde müzakere edilirdi. Bu arada Kaza Mal Kalemi, hane inşa edilecek araziye, *sâ'ir arâziye nisbetle 'öşrüne mukâbil senevî öşür bedeli* takdir ederdi. Kaza İdare Meclisi, evrakın ve muamelelerin mevzuata uygun olduğuna karar verir, evrakın mutasarrıflığa havale edilmesi gerektiğini ifade ve ilam ederdi⁸. Kaymakamlık Tahrirat Kalemi, mazbatayı ve evrakı, mutasarrıflığa gönderirdi⁹. Livaya ulaşan evrak, Defter-i Hakânî Memurluğuna havale edilirdi. Bu memurluk, evrakı inceler ve evrakta, herhangi bir eksiklik tespit etmemesi hâlinde konunun, vilayete havale edilmesi gerektiğini ifade ederdi¹⁰. Konuyu, Liva İdare Meclisi de müzakere ederdi¹¹. Meclis'in kararı, mazbata ile mutasarrıflığa takdim edilirdi. Bunun üzerine mutasarrıflık, tüm evrakı vilayete gönderirdi¹². Vilayete ulaşan evrak, Vilayet İdare Meclisinde de müzakere edilirdi. Akabinde vilayet, evrakı, Dâhiliye Nezaretine göndererek, gereğinin yapılmasını isterdi¹³. Dâhiliye Nezareti de, evrakı, *tedkîkât-ı kuyûdiyye* için Defter-i Hakânî Nezaretine havale ederdi¹⁴. Bunun üzerine nezaret evrakı, Kuyûd-ı Hakaniye İdaresine gönderirdi. Bu idare, arazi ile ilgili olarak

---

1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 2).

⁷ BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 6; BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307, lef 5.

⁸ BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310.

⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 5.

¹⁰ BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 5.

¹¹ BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307, lef 3.

¹² BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 4.

¹³ BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 3; BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307, lef 2.

¹⁴ "Defter-i Hakânî Nezâret-i Celîlesine 'Uşşâk kasabasının Göbek nâhiyesi ahâlisinden Minâreci Hüseyin nâm kimesne kasaba-ı mezbûrenin Bâğçearası nâm mahallinde bâ-tapu taht-ı tasarrufunda bulunan muharrerü'l-mikdâr arâzinin yüz yigirmi altı zirâ' mahalline müceddeden bir bâb hâne inşası istid'âsında olduğundan ve mahallince mu'âmele-i mukteziye bi'l-ifâ emsâline nisbetle zikr olunan mahalle senevî iki yüz on pâre bedel-i 'öşr takdîr idildiğinden bahsle irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhînin istihsâli hakkında Hüdavendigâr Vilâyet-i Celîlesinden tevârüd iden 1 Mayıs sene 311 târîh ve yüz beş numarolu tahrîrât melfûfâtıyla ma'an tisyâr kılınmağla ifâ-yı muktezâsına ol bâbda himemm" (BOA. DH. MKT. 379/92, 29 Mayıs 1895/4 Z 1312). Ayrıca bk. BOA. DH. MKT. 387/16, 21 Haziran 1895/27 Z 1312; BOA. DH. MKT. 404/39, 30 Temmuz 1895/7 S 1313, lef 1; BOA. DH. MKT. 1533/62, 15 Ağustos 1888/7 Z 1305.

mahallinden gönderilen bilgileri, elindeki bilgilerle/kayıtlarla karşılaştırırdı. Bunun üzerine, herhangi bir uyuşmazlık olmaması hâlinde, Defter-i Hakânî Nezareti, kayıtların incelenmesiyle ortaya çıkan neticeyi ve gereğini, Dâhiliye Nezaretine arz ve takdim ederdi¹⁵. Dâhiliye Nezareti ise evrakı ve gereğini, Sadaret'e arz ederdi¹⁶. Akabinde de Sadaret, evrakı, mevzuata uygunluğunu müzakere etmesi için, Şûra-yı Devlet'e gönderirdi. Konuyu Şûra-yı Devlet, Dâhiliye Dâiresi görüşür ve kararını, mazbata ile Sadaret'e takdim ederdi¹⁷. Daha sonra Sadâret, Şûra-yı Devlet, Dâhiliye Dâiresi mazbatasını ve evrakı, arz tezkiresiyle Mâbeyn-i Hümâyun Başkitâbetine gönderir, "her ne vechle irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı celîlinin infâz idileceğini" beyan ederdi¹⁸. Neticede de gerekli irade-i seniyye çıkardı¹⁹.

¹⁵ BOA. ŞD. 2552/20, Dersaadet 10/1275, 26 Şubat 1890/6 B 1307; BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; BOA. ŞD. 2530/20, Dersaadet 10/68, 2 Mart 1888/18 C 1305; BOA. ŞD. 2664/8, Dersaadet 16/285, 6 Mart 1896/21 N 1313; BOA. ŞD. 2658/12, Dersaadet 15/937, 19 Eylül 1895/29 Ra 1313; BOA. ŞD. 2658/13, Dersaadet 15/938, 10 Eylül 1895/20 Ra 1313; BOA. ŞD. 2658/11, Dersaadet 15/936, 10 Eylül 1895/20 Ra 1313.

¹⁶ "Huzûr-ı 'Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye Kütahya Sancağı mülhakâtından 'Uşşâk kazâsında Hacı Hasan (Mahallesinde) Karakıran nâm mahallde Ermeni milletinden Karahisârlı Dülger Agob Usta'nın 'uhdesinde bulunan arâzinin tûlen yigirmi beş ve 'arzen on sekiz zirâ' mahalline enbiye inşâ itmek istid'âsında bulunduğu ve ebniyenin işğâl ideceği mahalle senevî beş gurus bedel-i 'öşr takdîr ve tahsîs olunduğu Hüdavendigâr vilayetinden bâ-mazbata beyân olunduğundan ve bu misillü arâzi-i emîriyye üzerine ebniye inşâsı irâde-i seniyyenin şeref-sünûhuna mütevakkıf bulunduğundan bahsle emsâlî vechle ifâ-yı muktezâsı hakkında Defter-i Hakânî Nezâret-i Celîlesinden meb'ûs tezkire leffen 'arz ve takdîm kılınmış olmağla icrâ-yı icâbı manût-ı re'y ve irâde-i 'aliyye-i Sadâret-penâhîleridir ol bâbda" (BOA. DH. MKT. 1552/56, 9 Ekim 1888/3 S 1306). Dâhiliye Nezareti tarafından Sadaret'e yazılan aynı minvaldeki tezkireler için ayrıca bk. BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; BOA. ŞD. 2552/20, Dersaadet 10/1275, 26 Şubat 1890/6 B 1307; BOA. ŞD. 2530/20, Dersaadet 10/68, 2 Mart 1888/18 C 1305; BOA. DH. MKT. 379/92, 29 Mayıs 1895/4 Z 1312; BOA. DH. MKT. 1555/82, 18 Ekim 1888/12 S 1306; BOA. DH. MKT. 1484/50, 9 Şubat 1888/26 Ca 1305; BOA. DH. MKT. 404/39, 30 Temmuz 1895/7 S 1313, lef 2; BOA. ŞD. 2664/8, Dersaadet 16/285, 6 Mart 1896/21 N 1313; BOA. ŞD. 2658/12, Dersaadet 15/937, 19 Eylül 1895/29 Ra 1313; BOA. ŞD. 2658/13, Dersaadet 15/938, 10 Eylül 1895/20 Ra 1313; BOA. DH. MKT. 1519/2, 4 Temmuz 1888/24 L 1305.

¹⁷ BOA. İrade, Şûrâ-yı Devlet, 5911, 20 Mart 1890/28 Receb 1307, lef 1; BOA. İrade, Defter-i Hakânî, 3, 14 Şubat 1896/29 Ş 1313; BOA. Y. A. Res, 61/26, 25 Ekim 1892/3 Rebî'ü'l-âhir (4) 1310.

¹⁸ BOA. İrade, Şûrâ-yı Devlet, 5911, 20 Mart 1890/28 Receb 1307, lef 1; BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 7.

¹⁹ BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 7; BOA. İrade, Dâhiliye, 88209, 6 Mart 1889/4 Receb 1306, lef 3; BOA. İrade, Defter-i Hakânî, 3, 14 Şubat

İrade-i seniyyenin çıkması üzerine Sadaret, gereğinin yapılmasını, Dâhiliye ve Maliye Nezaretlerine bildirirdi²⁰. Dâhiliye Nezâreti de, Defter-i Hakânî Nezâretine²¹ ve Vilâyet'e²², Vilâyet Sancak'a, Sancak Kaza'ya malumat verirdi²³.

Mîrî Arazinin Üretimden Sâkıt Edilmesi ve Öşür Bedeli

Osmanlı Devleti'nde, mîrî arazi, rakabesi devlete ait olan ve hububat ziraati yapılan, yani tarla olarak kullanılan arazidir. Bu arazinin kullanım hakkı, belirli aynı ve nakdî yükümlülükleri yerine getirmesi karşılığında daimî kiracı konumundaki reaya tapuyla verilirdi. Mîrî arazide, reaya hububat üretimini gerçekleştirirdi. Dolayısıyla bu arazi, temel ihtiyaç maddeleri üretimine tahsis edilirdi (İnalçık, 1990, s. 2). Üretim ve ticaret üzerindeki sıkı devlet kontrolü, tebaanın temel ihtiyaç maddelerini teminde sıkıntı yaşamaması amacına matuftu²⁴. Zira toplumsal ve siyasi nizamın idamesi, buhranların ve darlıkların yaşanmamasına bağlıydı. Sıkıntılarda, hububat üretimindeki noksanların etkisi ise aşıkardı. Osmanlı Devleti, iktisadi, siyasi ve içtimai sıkıntılara yönelik başlıca önlemi, hububat üretimindeki istikrada gördü. Bu sebeple mîrî araziye, hububat üretimine tahsis etti. Bunun da muhafazasına aşırı önem attı. Kısaca mîrî arazi, tarım ekonomisinin ve sosyal düzenin idamesi için temel araçlardan birini oluşturdu. Mîrî arazideki ve bu arazi üzerindeki zirai faaliyetlerdeki sıkı

1896/29 Ş 1313; BOA. İrade, Dâhiliye, 86304, 24 Eylül 1888/18 M 1306, lef 2; BOA. İrade, Dâhiliye, 88127, 13 Mart 1889/11 Receb 1306, lef 3; BOA. İrade, Dâhiliye, 88125, 10 Mart 1889/8 Receb 1306, lef 3; BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307, lef 6; BOA. İrade, Dâhiliye, 85660, 23 Temmuz 1888/14 Za 1305, lef 2.

²⁰ BOA. İrade, Defter-i Hakânî, 6, 14 Ekim 1895/24 R 1313.

²¹ BOA. DH. MKT. 1555/63, 18 Ekim 1888/12 S 1306.

²² BOA. DH. MKT. 1555/63, 18 Ekim 1888/12 S 1306.

²³ Taşrayı esas alarak ayrıntılı bir şekilde açıklanan bu bürokratik süreç, şüphesiz olması gerekeni ifade ediyordu. Bununla birlikte mîrî ve mevkûf arazi üzerine hane/ebniye inşası için sürekli izin alınmamaktaydı. Yani bir nevi kaçak yapılaşma söz konusu olmaktaydı. Bunda, bürokratik işlemlerin uzunluğu ve masraflar etkiliydi. Osmanlı Devleti, bu tür kaçak yapılaşmaları önlemeye yönelik bazı tedbirler aldı. 10 Kasım 1884 tarihinde, vilayetlere gönderilen yazıyla, 12 Kasım 1882 tarihine kadar ruhsatsız olarak yapılan binaların yıktırılması gerektiği bildirildi (Sayın, 1999, s. 437). Akabinde 12 Kasım 1882 tarihinden 26 Temmuz 1892 tarihine kadar, aynı şekilde ruhsatsız olarak yapılan binaların bedel-i öşre bağlanmaları, geçmiş yıllar için ceza olarak iki kat öşür bedeli alınması irade ile kararlaştırıldı (BOA. ŞD. 1562/29, Hüdavendigâr 3/48, 8 Mayıs 1895/13 Za 1312).

²⁴ İaşecilik, "Osmanlı iktisat politikasının en önemli ilkesidir. Bu ilkeyi geçerli kılmak üzere Osmanlı Devleti, ekonomide mal arzını bollaştırmak, kaliteyi yükseltmek ve fiyatını düşük tutmak için üretim ve ticaret üzerinde sıkı şekilde yürütülen bir müdahaleciliği benimsemiş bulunmakta idi" (Genç, 1990, ss. 18-21).

kontrolün temel amacı, devletin belirtilen kaygılarından kaynaklandı (İnalçık, 1990, s. 2).

Mîrî araziye yönelik bu devlet telakkisi, varlığını uzun süre muhafaza etti. 1858 Arazi Kanunnamesi²⁵, mîrî arazi üzerinde özel mülkiyete yönelik önemli düzenlemeleri beraberinde getirdi. Bununla birlikte kanunname, devletin mîrî arazi üzerindeki rakabe hakkını korudu. Kanunnameye göre mîrî topraklar, izin alınmadıkça gelişigüzel kullanılıp, kiremit ve tuğla gibi şeyler imaline hasır ve tahsis edilemezdi²⁶. Ciddi bir mazeret olmadıkça, müteakiben üç yıl boş bırakılamazdı²⁷. Bu arazide, memurların izni olmadan ağaç dikilip, bağ ve bahçe yapılamazdı²⁸.

Arazi Kanunnamesi'yle, mîrî arazi üzerinde ebniye inşası ayrıntılı olarak düzenlendi. Buna göre mîrî arazi üzerine izin alınmadan ilk defa bina inşa etmek yasaktı. İzin alınmadan yapılan binaları devlet yıktırır²⁹. Bu arazide mutasarrıfı, mahallî memurdan izin alarak çiftlik binaları, değirmen, ağıl, dam, anbar, ahır, samanlık ve mandıra yaptırabilirdi. Ancak bina yapacak kişi, ebniye inşa edilecek arazi için her yıl arazinin değerine göre '*öşre mu'âdil icâre-i zemîn*, yani *bedel-i 'öşür* ödemek zorundaydı (Barkan, 1999, s. 379)³⁰. İnşaat ruhsatı için de irade-i seniyyenin sadır olması gerekirdi³¹. Bu uygulamanın

²⁵ 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi; arâzi-i mîrîyye, arâzi-i mevkûfe, arâzi-i mevât, arâzi-i metrûke ve arâzi-i memlûke olmak üzere araziye beş türe ayırdı (7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 165, 1. madde).

²⁶ 7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 168, 12. madde.

²⁷ 7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, ss. 167-168, 172, 9. ve 33. maddeler.

²⁸ 7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 170, 25. madde.

²⁹ 31. madde: "Arâzi-i mîrîye üzerine me'mûrînin izni olmadıkca müceddeden ebniye inşâ' ve ihdâs olunamaz. Olunduğu sûretde cânib-i mîrîden hedm itdirilebilür" (7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 172).

³⁰ Ayrıca bk. 7 Cemâzî'e'l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmnamesi, *Düstur*, 1. Tertib, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 502, 9. madde.

³¹ 32. madde: "Arâzi-i mîrîye üzerine bi-hasbe'l-îcâb mutasarrıfı tarafından ebniye inşâ' olunacak olduğu hâlde me'mûru ma'rîfetiyle çiftlik ebniyesi ve değirmen ve ağıl ve dam ve anbar ve ahûr ve samanlık ve mandıra gibi ebniye inşâ olunabilüb fakat mahallerine hasbe'l-mevki' arzın şeref ve i'tibârına göre 'öşre mu'âdil senevî icâre-i zemîn takdîr ve tahsîs kılınur ammâ eser-i binâ olmıyan ham arâzi üzerine süknâ ittihâz olunmak üzere müceddeden ebniye inşâsıyla mahalle veyâhüd bir karye teşkîli be-heme-hâl irâde-i seniyye-i mahsûsâya mütevakkıf olub yalnız me'mûrînin

temel sebebi, bina inşa edilecek arazinin hububat üretiminden alıkonulması idi. Bu şekilde mîrî arazi üzerine ebniye inşası yaygınlaşırsa hububat üretimi azalır, tebaanın iâşesi güçleşir, darlık ve buhran zuhur ederdi. Aynı zamanda hazine, en önemli gelir kaynağı olan öşür vergisinden mahrum kalırdı³².

Arazi Kanunnamesi, mîrî topraklar üzerinde tam bir ferdî mülkiyet hakkı bahşetmekle birlikte, tam bir ferdî tasarruf hakkı bahşetmedi. Mîrî topraklar, tasarruf hukuku bakımından hususî muameleler dikkate alındığında, bir bakıma, devlet tarafından kişilere kiraya verilmiş arazi statüsündeydi. Devlet, hâlâ mîrî toprakların kirasını toplamakla alakadardı (Barkan, 1999, s. 382). Öşür bedeli nispeti, arazinin nakdî kıymetine göre belirlenirdi. Bu miktar, tapu idaresi derkenarını da dikkate alan Kaza İdare Meclisi tarafından mevzuata göre tespit ve tasdik edilirdi. Öşür bedeli, 28 Aralık 1892 tarihinden itibaren, arazi bedelinin binde 30'u nispetinde alınmaya başlandı (Sayın, 1999, s. 438).

Arşiv belgelerinde, mîrî arazi üzerinde hanenin inşa edileceği alan için öşür bedeli takdirine dair çok sayıda somut veri vardır. Örneğin 6 Eylül 1888 tarihinde Uşak kasabasında, İzmirli Dimitri'nin eşi Barıla'nın hane inşa edeceği, uzunluğu kırk beş, eni on iki arşın araziye yıllık dört buçuk kuruş öşür bedeli takdir edildi³³. Yine Uşak kasabasında, Yakoboğlu Hırsto'nun uzunluğu on sekiz, eni on sekiz zirâ' ve üç yüz on altı zirâ'-kare arazi üzerine inşa edeceği, tek katlı, dört odayı havi hane arazisi için yıllık yüz yirmi pare öşür bedeli kararlaştırıldı³⁴. Uşak kasabasında, Bağçelerarası isimli yerdeki uzunluğu yirmi, eni on zirâ' ve iki yüz zirâ'-kare arazide inşa edilecek hane yerine, yıllık on beş kuruş öşür bedeli takdir edildi³⁵. Yine Arnavutzade Yusuf'un, Uşak kasabasında, Bağçelerarası isimli yerde, üç yüz elli yedi zirâ'-kare arazide inşa edeceği hanenin yeri için yıllık üç yüz elli yedi pare öşür bedeli tespit edildi³⁶. Uşak'ta, Balcıhanesi civarında, Hacı Mihailoğlu Agob'un, hane inşa edeceği

---

izni kâfi değildir" (7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, s. 172).

³² Öşür vergisi, hazinenin en önemli geliri/varidâtı idi. Genelde aynı olarak tahsil edilen bu verginin oranı, 1/8 ile 1/10 nispetindeydi. Malikâne-Divanî sisteminin uygulandığı bölgelerde, 1/5 nispetinde tahsil edildi. Bu verginin miktarından ziyade tahsili, özellikle 17, 18 ve 19. yüzyıllarda sorunları beraberinde getirdi. Öşür vergisinin tahsilinde emanet ve iltizam usulleri uygulandı. 1695 yılından itibaren kısa süreli de olsa iltizamın farklı bir şekli olan malikâne usulü uygulamaya konuldu. Ancak bu uygulamadan kısa sürede vazgeçildi (Barkan, 1980, ss. 799-804; Barkan, 1980, ss. 151-189; Şener, 1990, ss. 119-140).

³³ BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 5.

³⁴ BOA. ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310.

³⁵ BOA. ŞD. 2664/8, Dersaadet 16/285, 6 Mart 1896/21 N 1313.

³⁶ BOA. DH. MKT. 404/39, 30 Temmuz 1895/7 S 1313.

uhdesinde bulunan, uzunluğu elli, eni sekiz zirâ' ham mîrî araziye de yıllık üç kuruş öşür bedeli takdir edildi³⁷.

İnşaat Vergileri (Resimleri) ve Harçları

İrade-i seniyye ile mîrî arazi üzerinde hane inşası izni alındıktan sonra, inşaat için mahallinde belediyeye ödenmesi gereken çeşitli inşaat harçları ve vergileri vardı. Bu harçlar ve vergiler; inşaat resmi, ebniye yüzü resmi, tevsî'ye levhası harcı, istikamet levhası harcı ile kaydiye harcı idi³⁸. Hane inşa edecek olan kişiler, bu vergileri ve harçları yatırdıktan sonra kendilerine bir makbuz senedi verilir ve bu senet, ruhsat tezkiresi yerine geçerdi³⁹.

İnşaat Vergisi (Resm-i İnşaat)

Hanenin zemin katı dâhil olarak katlarının, şehnişinlerinin, hane haricindeki hamamdan başka matbah, ahır, çamaşırılık, mağaza ve bunlara benzer binaların satırları arşın-kare olarak hesaplanır, toplam yekûn elde edilirdi. Buna göre hanenin ve müştemilatının zemini, 100 arşından az ise her 40 arşından 20 kuruş, hanenin ve müştemilatının zemini 100 arşından fazla ise her 40 arşından 40 kuruş alınırdı. Eğer yekûn 40 arşından az ise yine 40 arşın tahsil edilirdi. 100 arşını geçmek şartıyla 20 arşından az küsurlar vergiden muaftı. Ancak 20 arşından fazla küsurlardan 40 arşın vergisi alınırdı. Hane hamamları, kârgîr ise arşın-kare başına 10 kuruş tahsil edilirdi. Hanelerde ev altı tabir olunan yer ile sarnıç, su hazinesi, kuyu ve yer altındaki taş mağazalar vergiden muaftı. Hane sahipleri, ana cadde üzerine yaptıracakları cumbaların ve şehnişinlerin, her kat için iki arşın uzunluğuna kadar olanlarından vergi vermezdi. Cumbaların ve şehnişinlerin uzunluğu her kat için iki arşını geçer ise her kat için ayrı ayrı arşın başına 20 kuruş alınırdı⁴⁰. Ayrıca ebniyeli veya ebniyesiz arsaların, yüksekliği 2 arşından fazla olan muhafaza duvarlarından her 20 arşın için 10 kuruş tahsil edilirdi. 20 arşından az olan muhafaza duvarı küsuru için de 10 kuruş alınırdı. Yüksekliği 2 arşından az olan muhafaza duvarları ile bahçelerin set duvarlarından herhangi bir vergi alınmazdı⁴¹. Belirtilen inşaat vergisi miktarları,

³⁷ BOA. İrade, Dâhiliye, 88209, 6 Mart 1889/4 Receb 1306, lef 3.

³⁸ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâm-nâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 515, 1. madde.

³⁹ 7 Cemâzî'e'l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâm-nâmesi, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, ss. 511-512, 41. madde; 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 13, 52. madde.

⁴⁰ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâm-nâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, ss. 515-516, 2. madde.

⁴¹ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâm-nâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, ss. 516-517.

taşrada %20 nispetinde tahsil edilirdi⁴². 1882 yılında, bu verginin nitelik ve niceliğinde önemli değişiklikler yapıldı. Hanenin zemini, yine eskiden olduğu gibi hesaplandı. Bununla birlikte bu tarihten itibaren hanenin arşın-kare olarak hesaplanan zemini, 100 arşın-kare ve hane iki kat ise arşın-kare başına 20 pare, hanenin zemini 100 arşından fazla veya noksan olup da hane üç kat ise arşın-kare başına 40 pare olarak alındı⁴³. Hane hamamlarının zemininden, her arşın-kare başına 10 kuruş vergi tahsil edildi. İnşa edilen hanelerdeki cumbaların ve şehnişinlerin, her kat için 2 arşını aşan uzunluklarından arşın başına 20 kuruş alındı. 2 arşına kadar olan uzunluklarından vergi alınmadı⁴⁴. Ev altı, sarnıç, su hazinesi, kuyu, mahzen, panjur, ahşap ve demir parmaklık, asma çardağı, tahta perde, arsaların muhafaza duvarları ve bostan dolapları inşası vergiden muafı⁴⁵. Ebniyeli ve ebniyesiz arsaların muhafaza duvarlarının uzunluklarının her arşınından 20 pare alındı⁴⁶. 1882 yılında yapılan düzenleme ile belirtilen miktarların, vilayet ve liva merkezi olan şehirlerde %50'si, vilayetlerdeki şehir ve kasabalarda %20'si tahsil edildi⁴⁷.

⁴² Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâm-nâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 520, 12. madde.

⁴³ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 14, 54. madde.

⁴⁴ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 14, 56. madde.

⁴⁵ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 14, 55. madde.

⁴⁶ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 14, 57. madde.

⁴⁷ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 20, 94. madde.

Tevsî'yye Levhası⁴⁸ ve İstikamet Levhası⁴⁹ Harçları

Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin 3 ve 5. maddelerine göre hane sahipleri, haneleri üzerine koyacakları tevsî' ve istikamet levhalarının her biri için 15'er kuruş harç ödedi. Bu harçlar, ilgili levhalar hane sahiplerine teslim edildiğinde tahsil edildi⁵⁰. Bu harçların, 1882 yılından itibaren kaldırıldığı anlaşılmaktadır⁵¹.

Ebniye Yüzü Vergisi (Satıh Tezkiresi Resmi)

Ebniye yüzü resmi, ana cadde üzerinde inşa edilecek hanenin, tüm katları yüzünün uzunluğuna göre alınır. Hanenin altı, ev altı olmayıp da zemin katı olur ise bu kat da dâhil olmak üzere katların yüzleri ayrı ayrı hesaplanırdı. Daha sonra tüm katların yüzleri uzunlukları toplanırdı. Bu takdirde zemini 100 arşın-kareye kadar olan hanelerin her beş arşını için 5 kuruş, zemini 100 arşın-kareden fazla olan hanelerin her beş arşını için de 20 kuruş alınır. Muhafaza duvarlarının her beş arşını için ise 5 kuruş tahsil edilirdi. Beş arşın olmayan küsurlar vergiden muaftı⁵². Ebniye yüzü vergisi taşrada, söz konusu miktarların

⁴⁸ “Nizâmen lâzım gelen yeri terk ile inşâ kılınmış olan ebniyenin işbu nizâma dâhil olduğu bilinmesiçün zemîn katı yüzünün görünecek bir mahalline bir levha-ı tevsî'yye vaz' olunacak ve bu levhanın vücûdu ol ebniyenin artık hasbe'n-nizâm tevsî'-i tarîk için girü çekilme mecbûriyeti olmadığına emniyyet virecektir” (7 Cemâzîe'l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesi, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 500, 3. madde).

⁴⁹ Beşinci madde: “Üçüncü ve dördüncü maddelerin ahkâmı henüz istikâmet haritası yapılmamış olan zokaklar hakkında cârî olub sekizinci maddede beyân olunacağı vechle bir tarîkin istikâmet üzere haritası kat'iyen kararlaştırıldığında keyfiyeti mu'lin tarîk-i mezkûrun başına bir levha-ı istikâmet ta'lik olunacak ve ol tarîkin boyunda inşâ veyâhûd tecdîd olunacak ebniye harita-ı mezkûre mûcibince yapılacaktır. İşbu haritanın icrâsında istikâmet mülâsebesiyle üçüncü madde mûcibince tevsî'-i tarîk için terki lâzım gelen mikdârdan fazla yer terkine mecbûr olanlara hükûmet tarafından ol fazla tazmîn olunub bi'l-'aks ol mikdârdan elinde yer kalanlar veyâhûd fazla yer kazanmış olanlar ol yerlerin kıymetini hükûmete te'diye edeceklerdir. İşbu istikâmet haritasına tatbiken inşâ olunan ebniyeye bir levha-ı istikâmet vaz' olunub bunun vücûdu artık ol ebniyenin girüye çekilmesi lâzım gelmeyeceğini bildirecektir” (7 Cemâzîe'l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesi, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, ss. 500-501, 5. madde).

⁵⁰ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, ss. 518-519, 6. madde.

⁵¹ 24 Teşrîn-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, ss. 2-20.

⁵² Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnâmesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 518, 5. madde.

1/5 nispetinde alınır⁵³. 1882 yılında bu vergi de yeniden düzenlendi. Yine aynı usulle toplam uzunluk hesaplandı. Zemini 100 arşın-kareye kadar olan hanelerin her arşın uzunluğu için 1 kuruş, zemini 100 arşın-kareyi aşan hanelerin her arşın uzunluğu için 4 kuruş alınması kararlaştırıldı⁵⁴. 1882 yılından itibaren belirtilen miktarların, vilayet ve liva merkezi olan şehirlerde %50'sinin, diğer taşra şehir ve kasabalarda %20'sinin tahsiline karar verildi⁵⁵.

Kaydiye Harcı

Hane inşa edecek olanlar, ödedikleri inşaat vergisinin her kuruşu için 1 pare inşaat vergisi tezkiresi kaydiyesi, 40 pare ebniye yüzü vergisi tezkiresi kaydiyesi, 40 pare tevsi' levhası harcı kaydiyesi, 40 pare istikamet levhası harcı kaydiyesi ödedi⁵⁶. Kaydiye harçlarının da 1882 tarihli düzenleme ile kaldırıldığı anlaşılmaktadır⁵⁷.

Bu vergileri ve harçları ödemededen hane inşaatına başlayanlardan, nizamî olarak ödemesi gereken harçlar ve vergiler tahsil olunurdu. İlaveten ödenen vergilerin ve harçların iki misline kadar nakdî ceza tahsil edilirdi⁵⁸.

Uşak Kazası Hakkında

Batı Anadolu'nun iç kesiminde, Murat Dağı'nın eteğinde yer alan Uşak; kalesi⁵⁹, Ulu Camisi, çarşısı, hanları ve pazarı ile geleneksel bir Osmanlı şehriydi⁶⁰. 15. yüzyılda inşa edilen Ulu Cami ve çevresinde yer alan çarşı/pazar, şehrin geleneksel merkezini oluşturur. Ulu Cami'nin kuzeyinde ve güneyinde yer alan mahalleler, şehrin bütününe tamamlar. Şehrin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Aybey Mahallesi, Ulu Cami'nin kuzey-doğu istikametinde, Murat Dağı'nın ovayla birleştiği bir mevkiye bulunur.

Uşak şehrinde, Osmanlı Dönemi'nde demografik ve fiziksel anlamda çok büyük gelişmeler yaşanmadı. Bununla birlikte Uşak şehir nüfusu, 16 ve 19. yüzyılların

⁵³ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnamesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 520, 12. madde.

⁵⁴ 24 Teşrin-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, ss. 15-16, 65. madde.

⁵⁵ 24 Teşrin-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, s. 20, 94. madde.

⁵⁶ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnamesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 519, 7. madde.

⁵⁷ 24 Teşrin-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertîb, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, ss. 2-20.

⁵⁸ Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnamesidir, *Düstur*, 1. Tertîb, Cüz'-i sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 519, 9. madde.

⁵⁹ Kalenin, Banaz Kapısı, Honaz Kapısı, Komar Kapısı, Kule ve Gediz Kapıları olmak üzere beş kapısı vardı (Evliya Çelebi, 1935, s. 8; Kâtip Çelebi, 1145, ss. 631-633).

⁶⁰ Osmanlı şehri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ergenç, 1981, ss. 1265-1266.

sonlarında belirgin bir artış gösterdi. Bu sebeple, yeni mahalleler kuruldu. Uşak şehrinde 1512 yılında 10 mahalle vardı. Tahminî nüfus da 2118 kişiydi. Mahalle sayısı 1570 yılında 12'ye, tahminî nüfus 2497 kişiye yükseldi (Özdeğer, 2001, s. 232). 1679, 1831 ve 1844 yıllarında Uşak şehrindeki mahalle sayısı 9 idi (Özdeğer, 2001, s. 233; Karal, 1943, s. 167). 19. yüzyıl sonlarında da mahalle sayısı 11'di⁶¹. 1902 yılında, Mamûretü'l-Hamid Mahallesi kuruldu⁶². Mahalle sayısı, tekrar 1570 yılındaki sayıya, yani 12'ye ulaştı.

Uşak kazası, 1867 yılında Hüdavendigâr vilayetinin Kütahya Sancağı'na bağlı idi. Taksîmât-ı mülkiyece Banaz ve Göbek nahiyelerinden müteşekkildi. 1907 yılında Karahallı, 1914 yılında Sivaslı nahiyeleri kuruldu (Çakmak, 2014, ss. 3-25). Uşak kazasında 1875-1876 yıllarında 149⁶³, 1889-1890 yıllarında 159⁶⁴, 1892-1893 yıllarında 160⁶⁵, 1898-1899 yıllarında 154⁶⁶ ve 1906-1907 yıllarında yine 154⁶⁷ köy vardı. 1898-1899 yıllarında kaza dâhilinde şehirleşme oranı %21,83 idi. Nüfusun %78,16'sı köylerde sakindi (Çakmak, 2011, s. 372).

Uşak Kazasında Konut Kültürü

17. yüzyılda, Uşak ve çevresinde, hanelerin toprak örtülü olduğuna dair bilgiler mevcuttur (Evliya Çelebi, 1935, s. 38). 1830'lu ve 1890'lı yıllarda da Uşak'ta evlerin kerpiçten yapıldığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Cuinet, 1894, s. 216; Texier, 1940, s. 38). Uşak'ta ahşap hane inşası, zamanla yaygın hâle geldi. 19. yüzyılın sonlarında ise kârgîr ve nîm-kârgîr hane inşasına başlandı. Ancak bu tür hanelerin inşası, maliyet yüksekliği sebebiyle yaygın değildi. Hanelerin genelde ahşap malzeme ile inşası, Uşak ve çevresine özgü de değildi. Zira Kütahya Sancağı'nda, haneler ve sair ebniye, genelde ahşap malzeme ile inşa edilmekteydi⁶⁸.

⁶¹ 1889-1890/H.1307 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 214; 1898-1899/H.1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 357.

⁶² Girit muhacirlerinin ve Kaçar Aşireti mensuplarının iskân edilmesi sonucunda Sabah Mahallesi'ndeki hane sayısı, 700'e ulaştı. Nüfus artışı sebebiyle mahallenin tek bir muhtarla idaresi güçleşti ve Mamûretü'l-Hamid Mahallesi kuruldu (BOA. İrade, Dâhiliye, 13, 15 Temmuz 1902/8 R 1320; BOA. Y. Mtv. 221/42, 21 Eylül 1901/7 C 1319; BOA. DH. MKT. 496/39, 5 Mayıs 1902/26 M 1320; BOA. ŞD. 1582/18, 6 Mayıs 1902/27 M 1320; BOA. İrade, Dâhiliye, 41, 10 Aralık 1901/28 Ş 1319; BOA. A. MKT. MHM. 516/12, 17 Aralık 1901/6 N 1319).

⁶³ 1875-1876/H.1292 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 150.

⁶⁴ 1889-1890/H.1307 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, ss. 213, 217.

⁶⁵ 1892-1893/H.1310 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, ss. 366-371.

⁶⁶ 1898-1899/H.1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 356.

⁶⁷ 1906-1907/H.1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa, s. 199.

⁶⁸ Kütahya Sancağı'ndaki hanelerin ve sair binaların genelde ahşap olduğuna dair bk. "Nefs-i Kütahya kasabasında kâmilen ahşap dört bin dört yüz otuz altı hâne ve kısm-ı küllîsi ahşap ve mikdâr-ı cüz'isi kârgîr bin üç yüz altmış yedi dükkân ve bunların

Uşak şehrinde meydana gelen yangınlar, konutların inşaat malzemelerinin değiştirilmesi için aynı zamanda bir fırsatı oluşturdu. Ancak, Uşak şehri, 19. yüzyılda maruz kaldığı yangınlardan, bu çerçevede istifade edemedi. Konutlar, kârgîr yerine, yine ahşap olarak inşa edildi. Bunda maliyet yüksekliği etkili idi. 1862 yılında Uşak kasabası çarşısında bir yangın çıktı⁶⁹. Yangın kısa sürede söndürüldü ise de ahali, az da olsa zarar gördü. 1867 yılında yine çarşıda çıkan yangında, büyük maddî hasar meydana geldi. Çarşıda, 682 dükkân ve kahve, 8 han, 2 hamam, 1 câmi'-i kebîr, 4 mektep, Hacı Hızır Mahallesi'nde 11 hâne, Hacı Hasan Mahallesi'nde 4 han, Cuma Mahallesi'nde 27 hâne, Burhan Fakih Mahallesi'nde 155 hâne, 1 câmi', 1 mescid, kütüphânesi ile birlikte 1 medrese, Kamer Mahallesi'nde 80 hâne, 1 câmi, Karaağaç Mahallesi'nde 70 hâne yandı. Kısaca yangında toplam 1065 bina yandı⁷⁰. Uşak kasabasında, 1894 yılında bir yangın daha yaşandı. Bu yangında Aybey Mahallesi hariç tüm mahalleler yandı (Çakmak, 2011, s. 64). Yangında, 1800 hane, 7 han, 20 kahvehane, 680 dükkân, 10 fırın, 3 hamam, 10 câmi, 8 medrese ve rüştiye mektebi, 10 ibtidâî mektebi ve 2 kilise yandı⁷¹. Bu büyük yangın sonrasında evler, yine ahşap olarak inşa

---

hudûd ve mevâki'i fâsılalı kısmı az olub çoğunun yekdiğerine muttasıl ve ihrâka müste'id bir hâlde bulunduğu ve Tavşanlı kasabasında cümlesi ahşab bin doksan üç hâne ve üç yüz on sekiz dükkân ve Eğrigöz kasabasında dahi cümlesi ahşab altı yüz doksan altı hâne ve üç yüz dükkân olduğu ve bu iki kasaba şimdiki kadar kısmen tesvîye gördüğü cihetle ebniye-i mevcûdenin birbirine ittisâli bulunmadığı ve Eskişehir kasabasında üç bin iki yüz dokuz hâne, dokuz yüz elli altı dükkân ve altmış iki kahvehâne ve otuz iki han ve misâfirhâne ve on dört otel olub bir hâne ile üç mağazanın kârgîr ve kûsûrunun ahşab idüğü ve dükkânların ihrâka gâyet müste'id bir sûrette bulunduğu ve Gedüs kasabasında kâffesi ahşab ve harîkin sirâyetine müste'id derecede yekdiğerine muttasıl bin beş yüz hâne ve üç yüz dükkân ve han bulunduğu ve Simav kasabasında kâmilen ahşab bin üç yüz on sekiz hâne olub bir kısmının birbirine muttasıl idüğü ve Uşak kasabasında harîkden sonra dokuz yüz hâne mevcûd olarak bunlarla harîki müte'âkib yapılan dekâkinin 'umûmî ahşab ve yekdiğerine muttasıl ve harîkin sirâyetine müste'id bir hâlde olduğu ve Göbek kasabasında ahşab olarak altı yüz ve Banaz nahiyesi merkezinde üzerleri tobrak örtülü seksen hâne mevcûd olduğu Kütahya Mutasarrıflığından" (BOA. ŞD. DH. 1562/13, 11 Nisan 1895/15 L 1312, lef 2). Evlerin ahşaptan yapıldığı hususunda ayrıca bk. Cuiet, 1894, s. 216.

⁶⁹ BOA. A. MKT. UM. 535/38, 24 Ocak 1862/23 B 1278.

⁷⁰ BOA. MVL. 740/52, 2 Aralık 1867/5 Ş 1284, lef 1; Ruzname-i Ceride-i Havadis, 739, 18 Eylül 1867/19 Ca 1284.

⁷¹ Yangının meydana getirdiği maddî tahribat hakkında bk. Hüdevendigâr, 1604, 29 Ağustos 1894/17 Ağustos 1310; BOA. İrade, Husûsî, 132, 28 Ağustos 1894/25 S 1312; BOA. BEO. 34872, 30 Ağustos 1894/27 S 1312; Tercüman-ı Hakikat, 4853, 1 Eylül 1894/20 Ağustos 1310; Tercüman-ı Hakikat, 4855, 4 Eylül 1894/23 Ağustos 1310; Hizmet, 776, 5 Eylül 1894/4 Ra 1312; Hizmet, 783, 30 Eylül 1894/29 Ra 1312; BOA. BEO. 38435, 10 Kasım 1894/11 Ca 1312.

edildi⁷². Bununla birlikte gerek şehirde, gerek köylerde kerpiç hane inşası geleneği de devam etti⁷³.

Mülk Menzil Hakkında

Uşak Şerriyye Sicilleri'nde sık sık tesadüf edilen mülk menzil, evi (haneyi) ve evin üzerine inşa edildiği arazinin mülkiyet durumunu işaret eder. Bir başka ifade ile sadece evin binasını değil, aynı zamanda evin çevresindeki alanın mülkiyet durumunu da bildirir. Munkırap köyünde, vefat eden bir şahsa ait tereke kaydındaki, *karye-i merkûmede vâki' ma'lümü'l-hudûd mülk menzil arsası 1* ifadesi⁷⁴, yukarıdaki açıklamayı teyit etmektedir. Tereke kayıtlarından mülk menzillerin, genelde tahtanî (tek katlı) veya fevkanî (çift katlı) oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte konak olarak adlandırılan az sayıdaki büyük evlerin, üç katlı oldukları da görülmektedir (Sayan, 1997, ss. 21, 31; Tutsak, 1998, s. 89).

Tereke kayıtlarında mülk menzillerin sayısı, genelde *bâb* kelimesi ile ifade edilirdi. Mesela İslice Mahallesi'nde, Pekmezci nâmıyla meşhur bir kişinin tereke kaydında yer alan *mahalle-i merkûmede vâki' 1 bâb mülk menzil* ibaresindeki, *bâb* kelimesi, mülk menzilin bir adet olduğunu belirtmektedir⁷⁵. *Bâb* terimi, bu anlamı yanında, mülk menzilin oda sayısını ifade etmek için de kullanılırdı. Mesela bir tereke kaydındaki, *mahalle-i mezkûrda vâki' mülk menzil bâb 2* ibaresinde geçen *bâb* terimi, mülk menzilin iki odalı olduğunu işaret etmektedir⁷⁶. Uşak Şerriyye Sicilleri'ndeki tereke kayıtlarında, *bâb* terimi yerine bazen *göz* terimi de tercih edildi. Ancak *bâb* teriminin kullanımı, *göz* terimine göre daha yaygındı.

Oda

Uşak kazasında, nadir de olsa, bir odadan ibaret, evlerin yanlarında ya da tamamen müstakil *menzil oda*, *tahtalı oda*, *mülk oda* isimlerini taşıyan ikametgâhlar vardı⁷⁷. Bu odalar, evin bir kısmı olan odadan ayrı, müştemilatı bulunmayan ve tek odadan ibaret müstakil ev niteliğini haiz mekânlardı. Evin yakınında, fakat evden müstakil bulunan odaların kapısı, ayrı taraftan açılırdı. Mesela Bulkaz köyüne ait bir tereke kaydındaki *mülk menzil ve oda* ibaresi,

⁷² BOA. BEO. VGG. 930, s. 102, 1 Ekim 1894/19 Eylül 1310; BOA. BEO. 38435, 10 Kasım 1894/11 Ca 1312; BOA. İrade, Rüşumat, 3, 26 Eylül 1894/25 Ra 1312; BOA. ŞD. 1562/28, Hüdavendigâr 3/47, 25 Nisan 1895/29 L 1312; BOA. İrade, Orman ve Ma'âdin, 5, 06 Haziran 1896/24 Z 1313; BOA. ŞD. DH. 1562/13, 11 Nisan 1895/15 L 1312, lef 2.

⁷³ UŞS II, ss. 46-47/109; UŞS III, s. 166/525.

⁷⁴ UŞS III, ss. 62-63/130.

⁷⁵ UŞS I, s. 89/129.

⁷⁶ UŞS II, s. 5/7.

⁷⁷ UŞS I, ss. 104-105/155.

odanın, evin dışında, ayrı bir mekân olduğunu işaret etmektedir⁷⁸. Karahallı köyüne ait bir tereke kaydında da evden ayrı, tahtalı bir oda kayıtlıdır⁷⁹.

Tek Katlı (Tahtanî) Konutlar Hakkında

Uşak halkı, Orta Asya göçebe kültürünü yakın zaman kadar yaşattı. Nitekim Mildi köyünde ve Göbek nahiyesindeki Kazancı Deresi'nde meskûn Saraç Aşireti mensuplarına ait tereke kayıtlarında geçen, *çadır evi ma' sitil* ibaresi, 19. yüzyılda Uşak kazasında göçebe olarak yaşayan Yörükler arasında, çadırın, evin bir çeşidi olarak görüldüğünü işaret etmektedir⁸⁰. Kayaagıl köyündeki Kaltakçı Saraç Aşireti, Banaz nahiyesindeki Kaçar ve Karakeçili Aşiretleri mensuplarına ait tereke kayıtlarında da aynı ibareler yer almaktadır⁸¹. Kırsal kesime ait sair tereke kayıtlarında da çadır evi ibaresi geçmektedir. Bu çadır evi ile tek kattan ibaret, tek odalı konutlar arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Bu çerçevede göçebe kültürünün etkisiyle çadır evinin, tek odalı ve tek katlı evlerin prototipini oluşturduğu söylenebilir. Zira Uşak kazasında tahtanî konut tipi son derece yaygındı.

Uşak kazasının Kuyucak köyüne ait iki tereke kaydında yer alan *tahtanî bir odalı mük menzil* ibaresi, tek katlı ve bir odalı evi işaret etmektedir⁸². Yine Uşak kazasında, Cafer Damları'nda, tek odalı ve tek katlı bir ev vardı⁸³. Tekmen köyüne ait bir ev kaydındaki *bir tarafı ağıl ile mahdûd tahtanî bir odayı*⁸⁴ ibaresi ise tek odalı ve tek katlı evlerin müstemilatına dair bazı ipuçları da vermektedir. Uşak kasabasının Sabah, İslice ve Aybey Mahalleleri'ne ait tereke kayıtlarındaki, *tahtanî bir bâb oda ve bir mikdar havluyu müstemil bir mülk menzil* ibareleri, tek odalı tahtanî konut tipinin, şehirdeki avlulu hâlini işaret etmektedir⁸⁵. Avgan köyünde, Halil oğlu Ahmet'e ait ev de şehir merkezindeki evler gibi tek katlı ve bir oda ile bir avludan müteşekkildi⁸⁶. Akkilise⁸⁷, Kayalılıyı Kebîr⁸⁸, Tekmen⁸⁹, Göğem⁹⁰ köylerinde de benzer tipteki konutlardan çok sayıda vardı. Has köyündeki tahtanî bir evin ise bir odası, bir samanlığı ve bir

⁷⁸ UŞS III, s. 31/50.

⁷⁹ UŞS III, s. 47/89.

⁸⁰ UŞS III, s. 184/560; UŞS III, s. 186/562.

⁸¹ UŞS III, s. 165/523; UŞS III, s. 77/155; UŞS III, s. 122/244.

⁸² UŞS VI, s. 150/306-151/307.

⁸³ UŞS VII, s. 208/416.

⁸⁴ UŞS II, s. 19/36.

⁸⁵ UŞS I, s. 83/118; UŞS II, s. 167/461; UŞS II, s. 109/291; UŞS II, s. 114/564; UŞS VII, s. 373/832.

⁸⁶ UŞS II, s. 44/63.

⁸⁷ UŞS II, s. 492/239.

⁸⁸ UŞS II, s. 72/206.

⁸⁹ UŞS VI, s. 46/91.

⁹⁰ UŞS VI, s. 167/24.

hayvan damı mevcuttu⁹¹. Alfaklar (Ali Fakıhlar) köyünde ise tahtanî evin, bir odası, bir ahır ve bir samanlığı vardı. Ahır ve samanlık evin bitişiğinde idi⁹². Kökez köyündeki tahtanî evin, odası, ahır ve samanlığı yanında bir de avlusu bulunmaktaydı⁹³. Banaz nahiyesinin Düzlüce köyünde, tahtanî bir evin, hayvan ve saman damları hizasında, bir de avlusu vardı⁹⁴. Köylerdeki tahtanî evlerin, ailelerin yaşam alanlarını oluşturan odası yanında bulunan ahır, samanlık gibi müştemilatı, köylülerin gündelik hayatlarına ve iktisadî faaliyetlerine dair de ipuçları vermektedir.

Tahtanî konutlar, sair müştemilatı yanında tek odadan ibaret de değildi. Uşak Şeriyeye Sicilleri'ndeki tereke kayıtlarında, iki odalı tahtanî konutlara da tesadüf edilmektedir. Nitekim Uşak kasabasının Sabah Mahallesi'ndeki bir ev, tek katlı ve iki odalı idi. Ayrıca bir de avlusu vardı. Bu iki odalı tahtanî evin, iki tarafında Çakaloz Camisi ve Mektebi, bir tarafında Tatarlıoğlu'nun hanesi, bir tarafında da yol bulunmaktaydı⁹⁵. İki odalı ve avlulu evlere, kırsal kesimdeki köylerde de rastlanmaktadır. Nitekim Dedeballar köyünde, iki odalı ve avlulu tahtanî bir ev mevcuttu. Kırsal kesimdeki iki odalı ve avlulu tek katlı konutların, ahır, samanlık vb. müştemilatı da bulunmaktaydı. Öksüz, Samatlar ve Kureyş köylerinde, tahtanî iki göz odaların bitişiğinde ahırlar, samanlıklar ve sair müştemilat yer almaktaydı⁹⁶.

Uşak kazasında tek katlı, iki odalı konutlar yanında, az sayıda da olsa, tahtanî üç veya dört odalı ve avlulu evler de yaşanan mekânlar arasındaydı. Nitekim Uşak kasabasının Karaağaç Mahallesi'nde bu nitelikte bir ev vardı⁹⁷. Burhan Fakih Mahallesi'nde de dört odadan ibaret tek katlı iki farklı ev mevcuttu⁹⁸. Kalınkilise ve Selçikler köylerinde de tek katlı, üç odalı ve müştemilatı haiz evler bulunmaktaydı⁹⁹.

İki Katlı (Tahtanî ve Fevkanî) Konutlar Hakkında

19. yüzyılın sonlarına doğru Uşak kasabasında ve köylerinde, belirgin bir nüfus artışı yaşandı (Çakmak, 2011, s. 384). Bu sebeple gerek Uşak şehrinde gerek köylerinde konut sayısı arttı. Bu nüfus artışı, şehirde yatay bir fiziki büyümeye sebep oldu. Dikey bir büyüme (yüksekliği fazla, katlı binalar) meydana

⁹¹ UŞS II, s. 72/205.

⁹² UŞS VI, s. 52/105. Karayakuplu köyüne ait bir göz odalı evin bitişiğinde, ahırdan ve samanlıktan başka bir de koyun ahırını bulunmaktaydı (UŞS VI, ss. 80-81/164).

⁹³ UŞS VI, ss. 112-113/236.

⁹⁴ UŞS II, s. 30/64.

⁹⁵ UŞS II, s. 74/198.

⁹⁶ UŞS VI, s. 14/29; UŞS VI, s. 16/30; UŞS VII, ss. 152-153/297.

⁹⁷ UŞS II, s. 105/277.

⁹⁸ UŞS VII, s. 253/512.

⁹⁹ UŞS VII, s. 27/51; UŞS VII, s. 151/295.

gelmedi. Konutlar, en fazla iki katlı idi. Nadir de olsa üç katlı konutlar vardı. Kısaca nüfus artışı, dikeyine büyümeyi zorunlu kılacak oranda değildi. Bu tarz bir büyüme için imkânlar da sınırlıydı. Ayrıca şehir, mekân bakımından yatay büyümeye müsaitti.

Uşak şehir merkezinde iki katlı konut tipinin en küçük boyutlu olanı, bir odalı olanıydı. Bu oda, üst katta bulunurdu. Hacı Hasan, Sabah, Aybey ve Karaağaç Mahalleleri'ne ait tereke kayıtlarda bu konut tipi, "mümtâz olan fevkanî ma'a tahtanî bir bâb oda ve bir mikdar havluyu müstemil" şeklinde tasvir edildi¹⁰⁰. Gögem köyüne ait bir tereke kaydında ise iki katlı ve tek odalı ev, "fevkanî bir göz oda ve tahtanî ahur ve müstemilât-ı sâ'ire-i ma'lûmeyi hâvî bir bâb mülk menzil" şeklinde tarif edildi¹⁰¹. Buna göre alt katta ahır ve müstemilat, üst katta tek göz oda vardı¹⁰². Göbek kasabasında, Hacım, Sarıdere ve Zib köylerinde bulunan iki katlı evler, samanlığa da sahipti¹⁰³. Ancak, iki katlı, tek odalı ve müstemilatı haiz konutlar, hem şehir merkezinde hem kırsal kesimde yaygın değildi.

Uşak kazasında çift katlı ve iki odalı konutlar daha yaygındı. Bu konutların sair aksamı, şehre ve kırsala göre farklılıklar gösterdi. Oda sayısı ve müstemilat, ahalinin yaşam seviyesine, iktisadi durumuna ve coğrafi şartlara göre arttı. Bu hususta istisnai örnekler mevcuttu. Mesela Sabah Mahallesi'nde, varlıklı bir aileye ait iki katlı ve ahşap bir ev, müstemilatından başka, on üç odaya sahipti¹⁰⁴. Aybey Mahallesi'nde de iki katlı ve on iki oda ile bir miktar avluya sahip bir ev vardı¹⁰⁵. Karaağaç Mahallesi'nde ise toplam sekiz odaya sahip bir ev mevcuttu. İki katlı olan bu evin odaları, alt ve üst katlarda idi. Evin odalarından başka, bir kapısı, iki sokak kapısı ve bir avlusu vardı¹⁰⁶. Bu istisnai iki katlı konutlar, nadiren köylerde de inşa edildi. Mesela Banaz nahiyesinin Selçikler köyünde, iki katlı ve yedi odalı bir konut vardı. Bu konutun, ayrıca iki hayvan damı, bir ahır ve bir ağılı ile sair müstemilatı mevcuttu¹⁰⁷. Oturak-1 Kebir köyünde de altı odalı ve müstemilatlı büyük bir konut inşa edilmişti¹⁰⁸.

¹⁰⁰ UŞS I, s. 139/190; UŞS I, s. 83/118; UŞS II, s. 167/461; UŞS II, s. 108/288; UŞS III, ss. 55-56/114.

¹⁰¹ UŞS VI, s. 165/21.

¹⁰² UŞS VI, s. 185/61.

¹⁰³ UŞS VI, ss. 165-166/22; UŞS VI, s. 193/74; UŞS VI, ss. 97-98/205; UŞS VI, s. 98/206.

¹⁰⁴ UŞS VI, s. 9/11.

¹⁰⁵ UŞS VI, s. 71/137.

¹⁰⁶ UŞS II, s. 107/282.

¹⁰⁷ UŞS VII, s. 133/262.

¹⁰⁸ UŞS VII, s. 381/846.

Elmacık köyünde ise bitişiğinde ahır ve samanlık bulunan iki katlı bir konut vardı¹⁰⁹.

Uşak şehrinde ve köylerinde iki katlı evlerin bazen iki odası da üst katta, bazen de bir odası alt katta, bir odası ise üst katta idi¹¹⁰. Mesela Aybey ve Hacı Hızır Mahalleleri'nde ikişer katlı, her katta birer odası olan ikişer odalı ve birer avlulu iki ev vardı. Burhan Fakih Mahallesi'nde de üst katta bir odalı ve kilerli, alt katta ise bir odalı ve avlulu bir ev bulunmaktaydı¹¹¹. Sabah Mahallesi'nde de iki katlı, iki odalı ve avlulu bir ev mevcuttu. Bu evde, bir tane de misafirleri ağırlamak için kullanılan divanhâne vardı¹¹². Yine Karaağaç Mahallesi'ndeki iki katlı ve yedi odalı bir evin, fırını ve avlusu bulunmaktaydı¹¹³. Hacı Hasan Mahallesi'ndeki Selim Çavuş'un evi ise iki katlı, üç odalı, iki sofalı, ahırlı, kilerli, barakalı ve avlulu idi¹¹⁴.

İki katlı konutlar, kırsal kesimde de yaygındı. Köylerdeki bu konutların alt katı, daha ziyade hizmet amaçlı kullanılırdı. Oda/odalar üst kattaydı. Bu evlerin birer tane avlusu, samanlığı, ahır, ambar odası ve fırını da vardı¹¹⁵. Ayrıca bu evler, misafirhaneye, bahçeye ve boş arsaya sahiptiler. Bununla birlikte istisnai örnekler de mevcuttu. Mesela Karahallı köyündeki iki katlı bir evin, bir odası üst katta dört odası ise alt kattaydı. Ayrıca evin köhne bir sokak kapısı vardı¹¹⁶.

Uşak Kazası'nda, gerek şehirde, gerek köylerde, iki katlı, iki odalı evler yaygındı. Bununla birlikte iki katlı, üç, dört, beş odalı evler de bulunmaktaydı. Ancak bu evlerin sayısı, son derece azdı.

Uşak Kazasında Konut Kültürünün Sair Unsurları Hakkında

Misafirhane

Uşak kazasında, daha ziyade köylerde, evlerin çevresindeki kullanım alanlarında misafirhaneler bulunmaktaydı. Mesela Aybey Mahallesi'nde ikamet eden Bayrakdarzâde Hacı Mehmet Efendi'nin, 15.000 kuruş değerindeki mülk menzilinin bitişiğinde bir adet misafirhane vardı¹¹⁷. Ovademirler köyünde de iki

¹⁰⁹ UŞS VI, s. 51/103.

¹¹⁰ UŞS II, s. 92/241; UŞS III, s. 143/482; UŞS III, s. 186/504; UŞS II, s. 106/279-107/283; UŞS II, s. 103/272; UŞS VII, ss. 129-130/233.

¹¹¹ UŞS II, s. 110/293.

¹¹² UŞS III, s. 136/470. Oda, avlu, cümle kapısı, divanhane vb. unsurlar, yeni inşa edilen hanelerde de varlığını sürdürdü (BOA. İrade, Defter-i Hakânî, 3, 14 Şubat 1896/29 Ş 1313; BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307).

¹¹³ UŞS II, s. 105/278; UŞS III, ss. 143/482.

¹¹⁴ “Ulyâda iki bâb oda ve bir sofa ve tabaka-i süflâda bir bâb oda ve bir sofa ve bir ahur ve bir kiler ve bir baraka ve bir mikdâr havluyu müştamil” (UŞS II, s. 139/282).

¹¹⁵ UŞS VI, s. 89/185; UŞS VII, s. 186/367.

¹¹⁶ UŞS II, s. 55/126; UŞS II, s. 165/22.

¹¹⁷ UŞS III, ss. 219-220/626.

katlı, dört odalı bir konutun bitişiğinde iki odalı bir misafirhane mevcuttu¹¹⁸. Çardak, Karahallı, İslam ve Kalıncilise köylerinde, evlerden bağımsız misafirhaneler vardı¹¹⁹. Bu misafirhaneler, bazı köylerde misafir odası olarak da adlandırılırdı. Misafirhanelere, daha ziyade iktisadi durumları ve sosyal ilişkileri güçlü aileler sahipti.

Ambar

Ambarlar, daha ziyade köylerde evlerin vazgeçilmez unsurlarındandı. Evin içinde olabildiği gibi yakınında da bulunabilirdi. Köylerde ailelerin elde ettiği mahsul az ise ambar, evin içinde olurdu. Mahsul fazla ise ambarlar, evden ayrı fakat evin yakınında bir yerde bulunurdu. Bu ambara, *meydan ambarı* denilirdi. Ambarlar dayanaklı olan ardıç, gürgen, meşe ve çam ağaçlarından imal edilirdi. Evden ayrı olan ambarlar, altlarından nem almamaları için belirli bir yükseklikte yapılırdı. Aynı şekilde üstten nem almamaları için de üzerlerine ev çatısına benzer bir şekilde yükselti konulurdu. Bu ambarların, içine girip çıkılması için, birer tane de kapısı bulunurdu.

Çarık köyüne ait bir tereke kaydındaki *menzil-i mezkûrda geçen ambar* ifadesi, ambarın evin içinde olduğunu işaret etmektedir¹²⁰. Ambarlar, boyutlarına göre *kebîr ambar* ve *sagîr ambar* olarak adlandırılırdı¹²¹. Mahsulün çokluğuna ve çeşitliliğine göre bölmelere ayrılırdı. Göz olarak adlandırılan bölmelerin sayısı, altıya kadar çıkabilirdi. Ambarların gözleri, iç içe geçen ve çıkarılabilen tahtalardan yapılırdı. Sabah Mahallesi'ne ait bir tereke kaydındaki *ambar ve sığâr-ı köhne tahtaları* ibaresi, ambar gözlerini oluşturan eski tahtaları ifade etmektedir¹²². Evlerdeki ambarlar, genelde bir veya iki gözlü olurdu. Konulan mahsulün çeşidine göre de ambarlar; *un ambarı*, *tohum ambarı* ve *zahire ambarı* olarak isimlendirilirdi. Ailelerin ihtiyaçlarına göre evlerdeki ambarların sayısı birden fazla da olabilirdi¹²³.

Hayvan Barınakları

Uşak kazasında, özellikle de köylerde, iktisadi hayatın başlıca üretim sektörleri, tarım ve hayvancılık idi. Bu durum, konut kültürüne de yansdı. Köylerde inek, öküz, merkep, keçi, camız, koyun, manda, eşek, dana, düğe, kısrak, tay, tosun, deve, at ve tavuk gibi hayvanlar yetiştirilirdi. Hayvan barınakları, genelde hayvan damı, ahır ve ağıl olarak adlandırılırdı. Hayvan damlarının ve ahırlarının üzerleri kapalı idi. Ağılın ise üstü açıktı ve etrafı genelde *harım*

¹¹⁸ UŞS VI, s. 186/267.

¹¹⁹ UŞS II, s. 11/19; UŞS II, s. 78/210; UŞS II, s. 120/321; UŞS III, s. 123/245; UŞS II, ss. 219-220/626.

¹²⁰ UŞS I, ss. 104-105/155.

¹²¹ UŞS III, ss. 23-24/33; UŞS III, s. 32/55.

¹²² UŞS VI, s. 56/113.

¹²³ UŞS I, s. 75/108; UŞS I, s. 65/93; UŞS VI, s. 98/206.

denilen ağaç dallarıyla veya çitlerle çevriliydi. *Ahur ve samanlık damları, hayvan ahuru damı*¹²⁴ ibareleri, üstü kapalı hayvan barınaklarını ifade etmek amacıyla kullanılırlardı. Bu tür mekânlarla, daha ziyade köylerdeki evlerde karşılaşıldı.

Kırsal alanda hayvan barınakları, konutların altında, bitişiğinde ve yakınında bulunurdu. Ancak evlerin uzağında, köyün başka bir yerinde de olabilirlerdi¹²⁵. Köylerde *tahta ahır* ve *taş ahır* olarak anılan ahırlar, evlerin dış kısmında bulunurlardı¹²⁶. Karbasan, Kureyş, İlyaslı, Dumanlı, Selçikler ve Hanyeri köylerinde, evlerin bitişiğinde kara sığır, öküz, çebiç, keçi, koyun ve merkep gibi hayvanların barındığı damlar vardı¹²⁷. Delihıdırılı köyünde ise hayvan damı ve ahır, evin bitişiğinde idi¹²⁸. Zıp köyünde de bir evin hayvan ağılı mevcuttu¹²⁹. Çokaklı köyünde ise evden ayrı olan hayvan barınakları, *mülk hayvan damı* ve *mülk ağıl* şeklinde kaydedildi¹³⁰. Selvioğlu köyüne ait tereke kaydındaki, *mülk menzil ve ahur ve ağıl*¹³¹, İshaklar köyüne ait tereke kaydındaki, *mülk menzil ve ahur ve ağıl ve samanhâne bâb I* ibareleri, ahırın ve ağılın farklı yapılar olduğunu işaret etmektedir¹³². Ahır, hayvanların kış aylarında, olumsuz iklim şartlarından korunmaları amacıyla yapılan barınaktı. Ağıl ise etrafı çit veya harımla çevrili ve daha ziyade yaz aylarında kullanılan hayvan barınağıydı.

Ters Evi

Kırsal alanda köylüler, kış aylarında ısınmak amacıyla hayvan pisliklerini sobalarda ve kuzinelerde yakarlardı. Bu amaçla toplanan pisliklere *ters*, bu terslerin muhafazası amacıyla kullanılan mahalle de *ters evi* denilirdi. Tersleri muhafaza için belirli bir alan da kullanılabilirdi¹³³.

¹²⁴ UŞS VI, s. 64/130; UŞS VI, s. 67/136.

¹²⁵ UŞS III, s. 14/24.

¹²⁶ UŞS I, s. 117/175.

¹²⁷ UŞS II, s. 66/179; UŞS II, s. 67/181; UŞS II, s. 66/187; UŞS III, s. 42/78; UŞS II, s. 121/322; UŞS II, s. 122/326; UŞS II, s. 132/359; UŞS VI, s. 65/133.

¹²⁸ UŞS II, s. 68/184. Bulkaz, Karahallı, Avgan, Halaçlar, Güldezler, Yenice köylerine ve Göbek kasabasının Gölbaşı Mahallesi'ne ait tereke kayıtlarında, sadece *ma'lümü'l-hudûd mülk menzil ma'a ahur* ibaresi geçmektedir (UŞS III, s. 92/66; UŞS III, s. 95/190; UŞS III, s. 101/203; UŞS III, s. 61/126; UŞS III, s. 115/230; UŞS III, ss. 125-126/249; UŞS III, s. 127/253).

¹²⁹ UŞS III, s. 72/148.

¹³⁰ UŞS II, s. 119/319.

¹³¹ UŞS II, s. 199/588.

¹³² UŞS III, ss. 175-176/542.

¹³³ UŞS VI, s. 68/138.

Samanlık

Uşak köylüleri, mahsullerini hasat ettikten sonra samanını, samanlane veya samanlık adı verilen yere koyarlardı. Hem hayvanları beslemek hem de ev yapmak için kullanılan saman, evin iç veya dış kısmında bir yerde muhafaza edilirdi. Saman damları/samanhaneler, köylerde evlerin altlarında, etrafında veya hayvan damlarının bitişiğinde, yakınında yapılırlardı. Banaz nahiyesi dâhilindeki Öksüz köyüne ait tereke kaydındaki, *mülk menzil ma'a samanlane* ibaresi, samanhanenin müstakil bir yapı ve evin yakınında veya bitişiğinde olduğunu işaret etmektedir¹³⁴. Kalıncilise köyünde samanlık, evin bitişiğinde idi¹³⁵. Çoğoplu, Dumanlı, Karahallı, Tatar, Hacım, Oturak-ı Kebir, Karabedirler, Delihıdırılı, Yenice, Kavaklı, Avgan, Alfaklar, Çokaklı, Duraklı ve Karaboyalık köylerindeki evlerin de samanhaneleri ve ahırları vardı¹³⁶. Yenice köyüne ait bir tereke kaydındaki, *ma'lümü'l-hudûd mülk menzil ve samanlane ve ağıl göz*¹³⁷ ve Dedeballar köyüne ait bir tereke kaydındaki, *ma'lümü'l-hudûd mülk menzil ve samanlane ve ağıl göz*¹³⁸ ibareleri, samanhanelerin ve ağılların büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir.

Bahçe

Uşak kazasında, gerek şehirde ve gerek köylerde, evlerin bitişiğinde veya çevresinde bahçeler vardı. Mesela Hacı Hasan Mahallesi'ndeki evin bahçesi, hemen bitişiğindeydi¹³⁹. Aybey Mahallesi'nde de dört odalı bir evin bitişiğinde bulunan bahçe, yaklaşık yarım dönümdü¹⁴⁰. Köylerde ise bahçeler, genelde evin bitişiğinde değil de biraz uzağında bulunmaktaydı. Mesela İmrez köyüne ait tereke kayıtlarındaki, *karye-i merkûmede bağçe evlek I* ve *karye-i merkûmede mülk bağçe evlek I*¹⁴¹ ibareleri, bahçelerin evlerden bağımsız olduklarını işaret etmektedir¹⁴². Bahçeler, çok büyük alanlar olmaktan ziyade ortalama bir evlek büyüklüğünde idiler.

¹³⁴ UŞS III, s. 28/43.

¹³⁵ UŞS VI, s. 50/100.

¹³⁶ UŞS III, ss. 37-38/68; UŞS III, ss. 40-41/74-75; UŞS III, s. 61/126; UŞS III, s. 62/129; UŞS III, s. 66/136; UŞS III, s. 93/187; UŞS III, s. 127/252; UŞS III, s. 128/254; UŞS III, ss. 130-131/258; UŞS III, ss. 173-174/538; UŞS III, ss. 187-188/567; UŞS III, s. 189/570; UŞS III, s. 190/571; UŞS III, s. 193/578; UŞS III, s. 198/587; UŞS II, ss. 218-219/625.

¹³⁷ UŞS III, ss. 130-131/258.

¹³⁸ UŞS III, s. 157/506.

¹³⁹ UŞS III, s. 208/605.

¹⁴⁰ UŞS VII, s. 253/512.

¹⁴¹ UŞS III, s. 63/131.

¹⁴² UŞS III, ss. 51-52/102.

Konut Fiyatları Hakkında

Tereke kayıtlarına göre kaza dâhilindeki en yüksek mülk menzil fiyatları, Uşak şehrinde idi. Fiyatlarda, hanenin kat ve oda sayısı, konutun bulunduğu mevki etkiliydi. Tereke kayıtlarında mülk menzillerin fiyatları çoğu zaman belirtilmemekte, bazen de 00 veya 000 şeklinde yazılmaktaydı. Bu durumda ev, hisseli tapu ile mirasa konu edilmekteydi. Bir başka ifade ile ev, verese tarafından hisseli tapu ile taksim ve temellük edilmekteydi. Dolayısıyla ev, paylaşılmakta ancak satılmamaktaydı. Bu durumda evin fiyatının belirtilmesine gerek de duyulmamaktaydı. Mesela Sabah Mahallesi'nde, on üç odalı bir evin rayiç bedeli, 000 olarak verilmişti¹⁴³. Tereke kayıtlarında, evlerin niteliklerinin ayrıntılı olarak belirtilmeden doğrudan rayiç bedellerinin yazılması, ev fiyatlarıyla ilgili sağlıklı tespitlerin yapılmasına engel olmaktadır. Bununla birlikte bazı evlerin fiyatları, münferit olarak tespit edilebilmektedir. Mesela Aybey Mahallesi'nde, Bayraktaradeler'e ait bir evin rayiç bedeli, 15.000 kuruştur¹⁴⁴. Yine aynı mahallede, alt katta iki üst katta iki odası ile iki samanlığı ve sair müstemilatı bulunan evin fiyatı, 11.024 kuruş idi¹⁴⁵. Şehir merkezinde, alt düzeydeki evlerin bedeli ise 800 kuruştan başlamaktaydı. Mesela Sabah Mahallesi'nde, tek katlı ve bir odası ile bir miktar avlusu bulunan evin kıymeti 800 kuruştur¹⁴⁶. Hacı Hasan Mahallesi'nde de iki katlı ve bir odası ile bir miktar avlusu olan evin rayiç bedeli ise 900 kuruştur¹⁴⁷. Karaağaç Mahallesi'nde, iki katlı ve bir odalı evin bedeli, 1000 kuruştur¹⁴⁸. Hacı Hızır Mahallesi'nde, iki katlı ve iki oda ile bir miktar avluya sahip evin rayiç bedeli ise 400 kuruştur¹⁴⁹. Cuma Mahallesi'ndeki iki katlı ve üç odalı evin bedeli de 1600 kuruştur¹⁵⁰. Köylerde, ahalinin ikamet ettiği evlerin bedelleri ise 500 ila 2000 kuruş arasında idi.

Sonuç

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin iktisadi, idari, içtimai, askerî vb. alanlarında yaşanan modernleşme sürecine tanıklık etti. 19. yüzyılda, özellikle 2. yarısında, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatında önemli düzenlemeler yapıldı. Bu çerçevede merkez ve taşra bürokratik yapısı da yeniden tanzim ve teşkil edildi. Neticede bürokraside uzmanlaşma arttı ve memurların sayısı oldukça fazlaştı. Bu ise daha fazla belge üretilmesine sebep oldu.

¹⁴³ UŞS VI, s. 9/11.

¹⁴⁴ UŞS III, ss. 219-220/626.

¹⁴⁵ UŞS VI, s. 70/142.

¹⁴⁶ UŞS II, s. 109/291.

¹⁴⁷ UŞS I, s. 139/190.

¹⁴⁸ UŞS III, ss. 55-56/114.

¹⁴⁹ UŞS II, s. 92/241.

¹⁵⁰ UŞS I, s. 59/82.

2. Abdülhamit Dönemi'nde, ham mîrî arazi üzerine hane inşa edecek olanlar, uzun bir bürokratik süreci takip ederek padişah'tan izin almak zorundaydılar. Yani mîrî arazi üzerinde konut inşası için irade-i seniyye gerekli idi. Bu irade, öşür bedelinin padişah tarafından tasdiki anlamına da gelmekteydi. Dolayısıyla hane inşa edecek olanlar, öncelikle her yıl, takdir edilen öşür bedelini ödemekle yükümlüydüler. İrade-i seniyye sadır olduktan sonra inşaat sahibinin, inşaat vergisi, ebniye yüzü vergisi, tevsî'iyye levhası harcı, istikamet levhası harcı ve kaydiye harcı adı altında çeşitli vergileri ve harçları ödemesi gerekmekteydi.

Uşak kazasında 19. yüzyılda konut kültürü, geleneksel yapısını büyük ölçüde muhafaza etti. Konutlar, genelde bir veya iki katlı inşa edildi. Kaza dâhilinde üç katlı konut, son derece azdı. Konutların inşaat malzemesi, genelde ahşaptı. Kârgir konut inşası, yaygın değildi. Bunda yüksek maliyetler ve ulaşım araçlarının gelenekselliği etkiliydi. Konutlar, odaları yanında özellikle köylerde ahır, samanlık, ağıl, ambar ve bahçe gibi müştemilatı haizdi. Bu konut kültürünü, iktisadi hayat da zaruri kıldı.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadâret Mektûbî Kalemi Umûm Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler

A. MKT. UM. 535/38, 24 Ocak 1862/23 B 1278.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Sadâret Mektubî Kalemi, Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri

A. MKT. MHM. 516/12, 17 Aralık 1901/6 N 1319.

Bâb-ı 'Âlî Evrâk Odası, Vilâyât Gelen-Giden Defterleri

BEO. VGG. 930, s. 102, 1 Ekim 1894/19 Eylül 1310.

Bâb-ı 'Âlî Evrâk Odası (Arşivi) Belgeleri

BEO. 34872, 30 Ağustos 1894/27 S 1312; BEO. 38435, 10 Kasım 1894/11 Ca 1312.

Dâhiliye Nezâreti Belgeleri, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi

DH. MKT. 1484/50, 9 Şubat 1888/26 Ca 1305; DH. MKT. 1519/2, 4 Temmuz 1888/24 L 1305; DH. MKT. 1533/62, 15 Ağustos 1888/7 Z 1305; DH. MKT. 1552/56, 9 Ekim 1888/3 S 1306; DH. MKT. 1555/63, 18 Ekim 1888/12 S 1306; DH. MKT. 1555/82, 18 Ekim 1888/12 S 1306; DH. MKT. 1562/107, 8 Kasım 1888/4 Ra 1306; DH. MKT. 1588/27, 27 Ocak 1889/25 Ca 1306; DH. MKT. 379/92, 29 Mayıs 1895/4 Z 1312; DH. MKT. 387/16, 21 Haziran 1895/27 Z 1312; DH. MKT. 404/39, 30 Temmuz 1895/7 S 1313; DH. MKT. 496/39, 5 Mayıs 1902/26 M 1320.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Dâhiliye

İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306; İrade, Dâhiliye, 88209, 6 Mart 1889/4 Receb 1306; İrade, Dâhiliye, 86304, 24 Eylül 1888/18 M 1306; İrade, Dâhiliye, 88127, 13 Mart 1889/11 Receb 1306; İrade, Dâhiliye, 88125, 10 Mart 1889/8 Receb 1306; BOA. İrade, Dâhiliye, 92764, 15 Temmuz 1890/27 Za 1307; İrade, Dâhiliye, 85660, 23 Temmuz 1888/14 Za 1305; İrade, Dâhiliye, 13, 15 Temmuz 1902/8 R 1320; İrade, Dâhiliye, 41, 10 Aralık 1901/28 Ş 1319.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Şûrâ-yı Devlet

İrade, Şûrâ-yı Devlet, 5911, 20 Mart 1890/28 Receb 1307.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Defter-i Hakânî

İrade, Defter-i Hakânî, 3, 14 Şubat 1896/29 Ş 1313; İrade, Defter-i Hakânî, 6, 14 Ekim 1895/24 R 1313.

Bâb-ı 'Âlî Belgeleri, Bâb-ı 'Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Husûsî

İrade, Husûsî, 132, 28 Ağustos 1894/25 S 1312.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Orman ve Ma’âdin

İrade, Orman ve Ma’âdin, 5, 06 Haziran 1896/24 Z 1313.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Bâb-ı ‘Âlî Sadâret Dairesi Kalemlerine Ait Belgeler, Hazine-i Evrâk Müdürlüğü, İrâdeler, Rûsumat

İrade, Rûsumat, 3, 26 Eylül 1894/25 Ra 1312.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Şûra-yı Devlet Belgeleri

ŞD. 1562/29, Hüdavendigâr 3/48, 8 Mayıs 1895/13 Za 1312; ŞD. 2530/20, Dersaadet 10/68, 2 Mart 1888/18 C 1305; ŞD. 2552/20, Dersaadet 10/1275, 26 Şubat 1890/6 B 1307; ŞD. 2600/36, Dersaadet 12/1529, 19 Eylül 1892/26 S 1310; ŞD. 2658/12, Dersaadet 15/937, 19 Eylül 1895/29 Ra 1313; ŞD. 2658/13, Dersaadet 15/938, 10 Eylül 1895/20 Ra 1313; ŞD. 2664/8, Dersaadet 16/285, 6 Mart 1896/21 N 1313; ŞD. 2658/11, Dersaadet 15/936, 10 Eylül 1895/20 Ra 1313; ŞD. 1562/28, Hüdavendigâr 3/47, 25 Nisan 1895/29 L 1312; ŞD. 1582/18, 6 Mayıs 1902/27 M 1320; ŞD. DH. 1562/13, 11 Nisan 1895/15 L 1312.

Bâb-ı ‘Âlî Belgeleri, Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri

MVL. 740/52, 2 Aralık 1867/5 Ş 1284.

Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Sadâret Resmî Maruzât Evraki

Y. A. Res, 61/26, 25 Ekim 1892/3 Rebî’ü’l-âhir (4) 1310.

Yıldız, Mütenevvi Marûzât Evrâkı

Y. Mtv. 221/42, 21 Eylül 1901/7 C 1319.

Salnameler

1875-1876/H.1292 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1889-1890/H.1307 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1892-1893/H.1310 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1898-1899/H.1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa; 1906-1907/H.1324 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa.

Mevzuât

7 N 1274/21 Nisan 1858 tarihli Kânûnnâme-i Arâzî, *Düstur*, I. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, ss. 165-199.

7 Cemâzîe’l-evvel 1280/20 Ekim 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesi, *Düstur*, 1. Tertib, Cüz’-i sâni, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, ss. 499-514.

Her Nev Ebniyeden Alınacak Harç ve Rûsumât Nizâmnâmesidir, *Düstur*, 1. Tertib, Cüz’-i sâni, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, ss. 515-520.

15 Rebî’ü’l-evvel 1280/30 Ağustos 1863 tarihli Rûsum-ı Keşfiyye Hakkında Nizâmnâmedir, *Düstur*, 1. Tertib, Cüz’-i sâni, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1289, ss. 526-527.

24 Teşrin-i evvel 1298/5 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kânûnu, *Düstur*, I. Tertib, Zeyl 3, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1300, ss. 2-20.

Şerhiye Sicilleri

- Uşak Şerhiye Sicili (UŞS) I.
Uşak Şerhiye Sicili II.
Uşak Şerhiye Sicili III.
Uşak Şerhiye Sicili VI.
Uşak Şerhiye Sicili VII.

Gazeteler

- Ruzname-i Ceride-i Havadis, 739, 18 Eylül 1867/19 Ca 1284.
Tercüman-ı Hakikat, 4853, 1 Eylül 1894/20 Ağustos 1310; Tercüman-ı Hakikat, 4855,
4 Eylül 1894/23 Ağustos 1310.
Hizmet, 776, 5 Eylül 1894/4 Ra 1312; Hizmet, 783, 30 Eylül 1894/29 Ra 1312.
Hüdavendigâr, 1604, 29 Ağustos 1894/17 Ağustos 1310.

Araştırma Eserleri

- Barkan, Ö. L. (1980). Öşür. *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I* içinde (ss. 799-804). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1980). Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Malikâne-Divani Sistemi. *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I* içinde (ss. 151-205). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1999). Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi. *Tanzimat, I* içinde (ss. 321-421). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cuinet, V. (1894). *Turquie D'Asia, Cilt II*. Paris.
- Çakmak, B. (2011). Mahallî Tarihî Demografi Araştırmalarında Vilayet Salnâmelerinin Veri Değeri: Uşak Kazası Örneğinde Kısmî Zamanlı Bir İnceleme (1897-1898/1906-1907). *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, 14-16 Nisan 2011*, içinde (C. I, ss. 359-394). İzmir: Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını.
- Çakmak, B. (2011). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını. *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HUTAD)*, 15, 63-90.
- Çakmak, B. (2014). Osmanlı Taşrasında Yönetilme Kaygıları: Karahallı Mülkî Nahiyesinin Kuruluşu. *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 19, 3-25.
- Duben, A. (2006). *Kent, Aile, Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Düzbakar, Ö. (2008). 17. Yüzyıl Bursa Şer'hiye Sicillerine Göre Konut ve Konut Terminolojisi. *Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(14), 87-96.

- Ergenç, Ö. (1981). Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (11-15 Ekim 1976)* içinde (C. II, ss. 1265-1274). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evliya Çelebi. (1935). *Seyahatname, 1671-1672, Cilt IX*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Faroqhi, S. (1992). Şehir Evinin Fiziki Şekli. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (İ. Kalın, Çev.) içinde (C. 3, ss. 1151-1178). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. (1990). Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989* içinde (ss.13-25). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Göyünç, N. (1979). Hâne Deyimi Hakkında. *Tarih Dergisi, XXXII*, 331-348.
- Göyünç, N. (1996). Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Habitat II* içinde (ss. 264-268). İstanbul.
- İnalcık, H. (1983). Introduction to Ottoman Metrology. *Turcica, 15*, 311-347.
- İnalcık, H. (1990). Köy, Köylü ve İmparatorluk. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989* içinde (ss. 1-11). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (1145). *Cihannüma*. İstanbul.
- Özdeğer, M. (2001). 19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu, 25-27 Ekim 2001* içinde (C. I, ss. 231-258). İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Sayan, Y. (1997). *Uşak Evleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*. Ankara: Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu, Yerel Yönetim Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Texier, C. (1940). *Küçük Asya* (Ali Suad, Çev.), *Cilt 2*. İstanbul.
- Tutsak, S. (1998). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)*. İzmir.

Ek I. Avukat Mehmet Emîn Efendi'nin, Uşak kasabasında, Bağçearası mevkiinde, tapu ile tasarrufunda bulunan dokuz yüz seksen zirâ' ham mîrf arazinin yüz yirmi zirâ' mahalline hane inşa etmesinde herhangi bir sakınca olmadığına dair Şûrâ-yı Devlet, Dâhiliye Dâ'iresi Mazbatası

Şûra-yı Devlet

Dâhiliye Dâ'iresi

'Aded

1887

Dâhiliye Nezâretinin Şûra-yı Devlete havâle buyurulan Selh-i Safer sene 313 târîhli ve bin sekiz yüz yetmiş yedi numarolu tezkiresi Dâhiliye Dâ'iresinde kırâ'at olundu

Me'alinde 'Uşşâkda mukîm da'vâ vekîllerinden Mehmed Emîn Efendi 'Uşşâk kasabasının Bağçearası mevki'inde bâ-tapu taht-ı tasarrufunda bulunan dokuz yüz seksen zirâ' ham arâzîden yüz yigirmi zirâ' mahalline müceddeden hâne inşâ' itmek üzere me'zûniyyet istihsâlini istid'â itmiş ve mezkûr arâzîye emsâline nisbetle senevî iki yüz kırk pâre bedel-i 'öşr takdîr idilerek mu'âmele-i lâzimesi îfâ idilmiş olduğu Hüdâvendigâr vilâyetinden bâ-tahrîrât iş'âr idildiği ve bu misillü arâzî üzerine ebniye inşâsı ve ebniyenin ihâta eyleyeceği mahallin bedel-i 'öşre rabtı irâde-i seniyye istihsâline mütevakkıf bulunduğu Defter-i Hakânî Nezâretinin melfûf tezkiresinde iş'âr olduğu beyânıyla muktezâsının îfâsı dermiyân olunmağla keyfiyyet bi'l-istîzân makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî buyurıldığı takdirde îcâbının icrâsı husûsunun Defter-i Hakânî Nezâretine teblîğinin Dâhiliye Nezâretine havâle ve Mâliye Nezâretine de beyân-ı keyfiyyet buyurulması tezekkür ve resmî-i takdîm kılındı ol bâbda emr û fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir

Fî 28 Rebî'ü'l-evvel sene 313 ve Fî 6 Eylül sene 311

Şûra-yı Devlet, Dâhiliye Dâ'iresi Re'îsi Â'zâdan Şerîf 'Abdullâh Paşa

Mühür

Bulunamadı

Â'zâdan Lütfi Efendi Â'zâdan Rızâ Beg Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan

Bulunamadı Nâ-mizâc Mühür Mühür Mühür Mühür

Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan

Â'zâdan Mühür Mühür Mühür Mühür Mühür Mühür Mühür Mühür
Mühür Â'zâdan Â'zâdan Â'zâdan

Mühür Mühür Mühür

BOA. İrade, Defter-i Hakânî, 6, 14 Ekim 1895/24 R 1313.

Ek II. Uşak'ta, Balcıhânesi civarında, Hacı Mihail oğlu Agob'un tasarrufunda bulunan mîrî arâzî üzerinde, yıllık öşür bedeli ödemesi şartıyla yeni hâne inşa etmesinin uygun olduğuna dair arz tezkiresi ile irâde-i seniyye

Bâb-ı 'Âlî

Dâ'ire-i Sadâret

Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Devletlü Efendim Hazretleri

Kütahya Sancağı dâhilinde 'Uşşâk kazâsında Balcıhânesi civârında Hacı Mihailoğlu Agob'un 'uhdesinde bulunan arâzînin tûlen elli ve 'arzan sekiz zirâ' mahalline bir bâb ahşab hâne inşâsı istid'â olunması üzerine mahall-i mezkûra senevî üç guruş bedel-i 'öşr takdîr ve tahsîs idildiği Hüdâvendigâr Vilâyetinden bildirildiğinden bahsle usûl ve emsâli vechle icrâ-yı îcâbına dâ'ir Defter-i Hakânî Nezâretinden meb'ûs tezkire ve melfûfunun gönderildiğini mutazammın Dâhiliye Nezâret-i Celîlesinin tezkiresi 'arz ve takdîm kılınmağla ol bâbda ve her ne vechle emr û fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise infâz-ı mantûk-ı münîfine ibtidâr idileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim

Fî 2 Receb sene 306 Fî 21 Şubat sene 304

Sadr-ı â'zam

Kâmil

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olub melfûfâtıyla manzûr-ı 'âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiyye-i sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-müte'allik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr û fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir Fî 4 Receb sene 306 ve Fî 22 Şubat sene 304

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Süreyyâ

BOA. İrade, Dâhiliye, 88209, 6 Mart 1889/4 Receb 1306, lef 3.

Ek III. Uşak kasabasında Hacı Hasan Mahallesi'nde, Karakıran nam mahalde, Atamyın Artin'in tasarrufunda olan miri arazi üzerinde öşür bedeli ödemek şartıyla yeni hane inşa etmesinde mahzur olmadığına dair Defter-i Hakânî Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan tezkire

Defter-i Hakânî Nezâreti

Mektûbî Kalemi

'Aded

22

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Kütahya Sancağı mülhakâtından 'Uşşâk kazâsında Hacı Hasan Mahaltesinde Karakıran nâm mahalde Atamyın Artin nâm kimesnenin 'uhdesinde bulunan arâzînin tûlen on sekiz ve 'arzan altmış zirâ' mahalline ebniye inşâ itmek istid'âsında bulunduğu ve ebniyenin işgâl eyleyeceği mahalle senevî altı gurus bedel-i 'öşr takdîr ve tahsîs olunduğu beyânıyla mu'âmele-i mukteziyenin îfâsı Hüdâvendigâr Vilâyet-i Celîlesinden iş'âr ve mazbata-ı mahalliyye tisyâr olunmuş ve bu misillü arâzî üzerine ebniye inşâsı irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhînin şeref-sudûrına mütevakkıf bulunmuş idüğü kuyûd-ı hakâniyye idâresinden ifâde kılınmış olmağla emsâli vechle icrâ-yı îcâbı bâbında emr û fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir

Fî 25 Zi'l-hicce sene 305 ve Fî 21 Ağustos sene 304

Nâzır-ı Defter-i Hakânî

BOA. İrade, Dâhiliye, 86304, 24 Eylül 1888/18 M 1306, İef 2.

Ek IV. Rum milletinden Uşak'ta ikâmet eden İzmirli Dimitro eşi Barila'nın, tasarrufunda bulunan ham miri arazi üzerine, yıllık öşür bedeli ödemek şartıyla, yeni hâne inşâ etmesinde sakınca olmadığına dair Uşak kazası İdare Meclisi Mazbatası

‘Uşşâk Kazâsı Kâ'im-makâmılığı

‘Aded

184

Huzûr-ı ‘Âlî-i Hazret-i Mutasarrıf-ı Ekremîye

Arâzî-i emîriyye ve mevkûfe üzerine ebniye inşâsı şeref-müte'allik idecek irâde-i seniyyesine mütevakkıf idüğü evâmir-i ‘aliyyesi iktizâsından bulunmuş ve bu def'a tûlen kırk beş ve ‘arzan on iki arşundan ‘ibâret olan arâzîsi üzerine ebniye inşâ ideceğini istid'â iden Rum milletinden ‘Uşşâkda mukîme İzmirli Dimitro zevcesi Barila ber-mûceb-i emr-i ‘âlî arâzî-i mezkûrenin belediye mi'mârî tarafından tersîm olunan haritasıyla sened-i hakânîsi sûret-i musaddakası leffen takdîm-i huzûr-ı sâmilere kılınmış ve emsâli vechle takdîr idilen dört buçuk gurus bedel-i ‘öşr hadd-ı i'tidâlde bulunmuş olmağla irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhînin istihsâl itdirilmesi ma'rızında terkîm-i mazbata-ı ‘âcizânemize mübâderet olunmağın ol bâbda emr û irâde hazret-i men-lehü'l-emrindir

Fî 25 Ağustos sene 304

Vekîl-i Kâ'im-makâm-ı ‘Uşşâk	Nâ'ib	Müdîr-i Mâl	Müftû
Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
Vekîl-i Metropolit	Kâtib-i Tahrîrât	Â'zâ	Â'zâ
Mühür	Mühür	Mühür	Mühür

BOA. İrade, Dâhiliye, 87822, 19 Şubat 1889/18 C 1306, lef 5.